

ԹԼԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻՑ

Մանրամասնութիւններ բարւոքման վարկի մասին, Հողի բերքը, փոխա-
տու—խնայողական ընկերութիւնները և գիւղական բանկերը Ռուսաստանում,
Զեմետւոների տւած փոխատուութիւնները, Բարւոքման, համաշխարհային ու
քաղաքային վարկի տեսակները Ներդրւում, Ռուս քաղաքների, հա-
մաշխարհային և զեմետւոնների դրամական վիճակները, Գլխի Ուսպենսկի և
նրա կարծիքը ռուս մոսկովի մասին և ռուս ինտելիգենցիայի պարտաւո-
րութիւնների մասին, Նոր գրքեր:

«Մուրճ»-ի ընթերցողները գիտեն արդէն բարւոքման վարկի (мелио-
рационный кредит) ծրագրի¹⁾ մասին: Աւելորդ չենք համարում վերադառ-
նալ այդ կարևոր խնդրին՝ հազորդելով մի քանի նոր մանրամասնութիւն-
ներ: Այս մանրամասնութիւնները ներկայացնում է իւր աշխատութեան²⁾
մէջ պ. Բլիսլը, որին լանձնած էր այս խնդրի ուսումնասիրութիւնը
ներքին գործերի մինիստրութեան կից կազմած և բարձրագոյն հաստատուած
լանձնաժողովի նախագահի կողմից:

Սկսենք համեմատութիւններից:

Ռուսաստանում մի հեկտար³⁾ հողը տալիս է 8 հեկտոլիտր ցորեն,
մինչդեռ 9 եւրոպական պետութիւններում 16,7 հեկտոլիտր: Գրեթէ կըրկ-
նակի պակաս է ստացւում նաև ռուս գարին և հաճարը, իսկ ուժը (рожь) երեք
անգամ պակաս է ստացւում: Նոյն իսկ Ֆինլանդիան, որը պակաս բարե-
բեր պէտք է համարել քան Ռուսաստանի մի քանի ներքին նահանգները,
աւելի է արդիւնաբերում:

Մի փութից ստացւել է 1888 թւին.

Ֆինլանդիայում. հաճար 7,1, ցորեն 7,7, գարի 5,7

Ռուսաստանում » 5,6, » 5,2, » 3,5

¹⁾ «Մուրճ» № 7—8, էջ 1183—1186:

²⁾ «Мелиорационный кредитъ и состояние сельского хозяйства въ
Россіи и иностранныхъ государствахъ» — Բարւոքման վարկը և գիւղա-
տնտեսութեան դրութիւնը Ռուսաստանում և օտար պետութիւններում:

³⁾ 16 Հեկտար = մոտավորապէս 15 ռուս զեսեատինալի:

թող չը կարծւի սակայն՝ թէ այս համեմատութիւնից պէտք լինի եղբայրացեալ թէ անհրաժեշտ է Ռուսաստանում էկտենսիւ մշակութիւնից անցնել ինտենսիւ մշակութեան. — ոչ, քանի որ Ռուսաստանում հողը աւելի էժան է և էկտենսիւ մշակութիւնը կարող է աւելի ձեռնտու լինել, քան արւեստական միջոցներով բերրիացնող ինտենսիւ ¹⁾ մշակութիւնը:

Սւրոպալում բարեքման վարկը գլխաւորապէս ի նկատի ունի մեծ հողագործներին, իսկ Ռուսաստանում դոքա պէտք է լինէին կալածատէրերը, սակայն վիճակագրական թւերը գալիս են հաստատելու, որ սոքա իրանց հողերը մեծ մասամբ կապալով են տալիս հողագործի գիւղացիներին և որ առհասարակ գեղջուկների իրանց ձեռքում գտնւած հողերի 80% այս մուսիկներն են մշակում, իսկ կալածատէրերի հողերից մշակւում է միայն 46%, ահա էլ վերոյիշեալ ձևով: Ասել է թէ վարկից պէտք է օգտւին գիւղացիները, բայց թէ սոքա չեն կարող օգտւիլ՝ քանի որ պետութիւնից շնորհած հողերի արժէքը դեռ անվճար են թողել ամբողջովին կամ մասամբ: Գիւղացին չը պիտի կարողանալ օգտւիլ նաև ալն դէպքում, երբ նա պոմեշչիկի հողն է մշակում՝ պայմանով առած: Բայց՝ եթէ գիւղացին փողի կարօտութիւն ունի ²⁾ նա տոկոսով պարտք է վերցնում թէ անհատապէս թէ համայնքով, և առ հարիւրի չափը հասնում է երբեմն 40, երբեմն 60 և երբեմն 400! Թէև օրէնքով գիւղացիները իրաւունք չունին գրաւ դնել տէրութիւնից ստացած հողերը, սակայն դոքա գրաւ են գրւած հէնց օրէնքի հակառակ: Սև գրաւ դնելուց չետոյ գիւղացիները կապալով են վերցնում հէնց իրանց հողերը վճարելով դեսեասինալին 5 ռուբլուց 9 ռուբլի:

Սակայն չը պէտք է կարծել, որ Ռուսաստանը բոլորովին զուրկ է վարկի աշխարհի հաստատութիւններից, որոնք քիչ թէ շատ օգնէին գիւղացիներին:

Այդ տեսակ հաստատութիւնները Ռուսաստանում երկու տեսակի են, փոխառու-ինսպրոդական ընկերութիւնները և գիւղական բանկերը:

Առաջին տեսակի հաստատութիւնները շատ էլ լարմար չեն աղքատ գիւղացու համար. ³⁾ այդ հաստատութիւնները ի նկատի ունին գլխաւորապէս փոքր ի շատէ ունեւորներին, որովհետև փոխ ստանալ կարող է միմիայն նա՝ ով որ անդամակցում է ընկերութեանը իւր խնայողութիւններով: Այս

¹⁾ Էկտենսիւ մշակութիւն հողերի կոչւում է եթէ աւելի ուշք է դարձնւում նոր վարելահողերի մշակման, իսկ ինտենսիւ՝ երբ գլխում են արհեստական բերրիացման — աւելի առատ բերք ստանալու համար, առանց նոր վարելահողերի դիմելու, այլ միմիայն ունեցածը պարարտացնելով:

²⁾ «Մուրճ» № 7—8, էջ 1182:

³⁾ Ռուսական այս հաստատութիւնները ընդօրինակութիւններ են Շուլցէ-Դելիլի գերմանական հաստատութիւններին: Շուլցէ-Դելիլը գծագրել էր այդ հաստատութիւնները քաղաքացիին բանւորների համար:

տեսակ հաստատութիւնները,—որոնց գիցուք մի ռուբլի վճարողը փոխ կարող է ստանալ 1 ռուբլու եռապատիկը—աղապէս թէ աշխատէս ենթադրում է անդամի ունեւորութիւնը և իւր տեսակից շատ օգտակար կարող է համարել: Պակով զաւառի այս տեսակ ընկերութիւնը, որի անդամների թւումն են գաւառի բնակիչների երեք քառորդը, առ 1 լուռն. 1888 փոխ էր տւել 350.000 ռուբլի՝ ունենալով նաև կանխիկ 90.000: Սարատով զաւառի նոյն տեսակ ընկերութիւնը փոխ էր տւել 1882 թ. 250.000 ռ. և անդամների թիւն էր 3.367՝ կէսը բոլոր տնտէսերի: Մի քանիսը այս տեսակ ընկերութիւններից իրանց օգուտներն ից 600 ռուբլուց մինչև 2500 ռ. լատկացրել են ռուսաց քաղաքների կառուցման համար:

Բալչ օրովնտու ռուս մոսկիկը ընդհանրապէս չքաւար է և զուրկ գրադիտութիւնից—ուր մնաց զանազան հաշիւների հասկացողութիւնից—ուտտի ալդ տեսակ փոխատու-խնայողական ընկերութիւնների թիւը ամբողջ Ռուսաստանում հասնում է միմիայն 836:

Նրկրորդ կարգի հաստատութիւնները, ալն է գիւղական բանկերը, վարմար հող չը գտնելով իրանց համար՝ մնացել են անգործադրելի և չը նալած որ արդէն 6 տարի անցել է ալդ տեսակ հաստատութիւնների կանոնադրութիւնը հրատարակելուց՝ դեռ ոչ մի գիւղական բանկ չէ հիմնւել: Բալչ օրովնտու վարկի անհրաժեշտութիւնը անհրաժեշտ է եղել—մենք տեսնում ենք Ռուսաստանում վարկի ուրիշ ձևեր: Ալապէս, զանազան դեմատւոն եր փոխատուութիւններ են տւել զանազան նպատակների համար:

Մենդելինսկի զեմստուն 1887 թ. փոխ է տւել 5.000 ձիւր առնելու համար ձիազուրկ գիւղացիներին ամեն մի առնելիք ձիուն 25 ռ. հալւելով վեպեդոնի զեմստուն նոյն նպատակին էր լատկացրել 3.000 ռ.: Մոսկւայի զեմստուն ալաուիկ ծախում է գիւղացիներին՝ пшутъ, խոտերի սերմեր և ալն. այս գործին Մոսկւայի զեմստուն լատկացրել էր վերջին տարիները տասը-տասը հազար ռուբլի: Նոյն ուղղութեամբ և շատ լաջող կերպով գործում են Պերմի և Վսատկայի զեմստուները: Մի քանի զեմստուները լանձն են առնել միջնորդի զերը գիւղացիների և երկրագործիքների ծախողների մէջ: Ջեմստուն ստանում է երբեմն 30% միջնորդութիւն ծախողի կողմից, իսկ առնող գիւղացին պարտաւորում է վճարել երկու տարում գործիքի արժէքը:

Ներոպալում բարւոքման վարկը կաղմակերպւած է տեսակ տեսակ ձևերով:

Բաւարիալուս գործում են Ռալֆալդենի գործակցական բանկերը (кооперативн. б.), որոնք տալիս են նաև երկարաժամ փոխատուութիւններ նալած նպատակին, թէ տաւար ձեռք բերելու, թէ շինութիւններ կառուցանելու և թէ ալ անտեսական գործերի համար:

Բելգիալուս գործում են թէև մասնաւոր, բալչ պատասխանատու բանկեր, որոնք և բաժիններ են սխնայողութեան գլխաւոր դրամարկղոյ անւանւած հաստատութեան:

Անգլիական—բարերաման վարկի միջոցով շտրացրել է ահագին ճահճակն տարածութիւններ, որոնք նստել են մօտ 8 միլ. ֆունտ ստերլինգ՝ միայն թէ այդ գումարը ծախսւել է 32 տարւակ ընթացքում այն է 1846-ից մինչև 1878 թ.:

Բաւարիական—նշանակաւ կալամնն մի վիճակի համար մասնագէտ ինժեին երի պաշտօնը, որը ծանօթանալով իրան լանձնաւ վիճակի հետ՝ ծրագրում է այնպիսի նախագծեր—ղիցուք մի կամուրջի շինութեան, մի ջրանցքի, որոնց շրորհիւ տեղացիների թէ հողերի գինը կաւելանար և թէ աւելի գիրգութիւններ և առակելութիւններ կը ստեղծւէր նոյն վիճակի համար: Այդպիսի մի նախագիծ կազմելուց լետոյ ինժեները աշխատում է համոզել հողատէրերին: Եթէ սոքա համաձայնում են մեծամասնութեամբ՝ այդ ծրագրաւ նախագծերը համարւում են հասարակական աշխատութիւններ—այս անգիւղ է բերւում նախագծածի համեմատ անհրաժեշտ գումարը և ձեռնարկւում շինութեան: Եթէ ինժեները սկզբում իւր կողմը ունի փոքրամասնութիւնը՝ նա շարունակում է աշխատել մինչև որ կարողանում է անգիւղ բերել ձայների առակելութիւն գէպի իւր կողմը—կատարւում է վեր լիւաժը և փոքրամասնութիւնը հպատակւում է:

Վերադառնալով բարերաման վարկի ծրագրին՝ աւելացնենք որ այդ գործին շատ կօգնեն արդէն գոյութիւն ունեցող տնտես-վերականգնողական (агрономический смотритель)—մի պաշտօն, որ շատ զետեղութեամբ սկսում են հաստատել իրանց մէջ՝ նաև գիւղատնտեսական ընկերութիւնները, որոնց կարելի կը լինի լանձնել թէ նախանշանութիւնը անհրաժեշտ և օգտակար բարենորոգութիւնների ծրագրեր կազմելու, թէ վերահսկողութիւնները լինելիք հասարակական շինութիւնների կառուցման և այլն: Մի բան սակայն շատ է աչքի ընկնում և որը կարող կը լինի բաւականաչափ կերպով խանգարել այդպիսի ձեռնարկութիւնների զուգն գալը—ընթերցողը վիշում է մեր անցեալ ¹⁾ չօգտւից որ ամեն մի գործի լատկացնելի գումարը՝ տրւելու է երեք միլիոտրութիւնների (այն է պետական կալածների, ներքին գործերի և ֆինանսների միլիոտրութիւնների) հաւանութիւնից և վճուից լետոյ: Ռոսաց մամուլի մի մասը իրաւացի է նկատում, որ այս ձեռնարկութիւնը միմիայն շատ ժամանակ և շատ թուղթ կը խլի:

*
* *

Բարերաման վարկի հետ ռոսաց մամուլը միաժամանակ զրադւում է այլ վարկի խնդիրներով: Ղոքա են՝ համալնական և քաղաքային վարկը:

¹⁾ «Մուրճ» № 7—8, էջ 1185.

Ուսաց օրէնքների համաձայն զեմստօները և քաղաքները իրաւունք ունին մասնել ընթացիկ ծախսերի վրա ալն գումարները որ իրանք ժողովում են տուրքի ձևով։ Սակայն ալն գումարները չեն գոհացնում այն դէպքերում երբ հարկ է լինում մի կամուրջ, մի հիւանդանոց, մի ջրանցք կառուցանելու, կամ մի աղետի դէմ, թէկուզ խոլերալի հետ, կռիւլու համար։

Մեծ քաղաքները (Պետերբուրգ, Մոսկւա, Օդեսա, Վարչաւա, Րիգա, Թիֆլիս և մի քանի ուրիշները) թուլտութիւն ստանալուց լետոյ իրաւունք և հնարաւորութիւն ունին փոխառութիւն անել ի վաճառ հանելով օբլիգացիաներ, բայց միւս մանր քաղաքների և զեմստօների անելիք փոխառութիւնները դժւար թէ՛ գլուխ գալու լինեն ալն քաղաքների անպատշեման պատճառով։ Ուստի ռսաց մամուլը անհրաժեշտ է համարում չատուկ ալս նպատակի համար ալնպիսի մի հաստատութեան հիմնելը որը չատկապէս ծառայէր ալն գործին կամ թէ հէնց եղած բանկերը ի թիւս ալ գործողութիւնների նաև փոխառութիւններ տալին համայնքներին և քաղաքներին։

Կատարելով սոսկ քրոնիկագրրի պաշտօնը—հարկ չը կալ գուրս գալու ալս սահմաններից և մտնել հարցի ռառմնասիրութեան մէջ, Ալսքանը ասեմք միայն որ Նւրուպալում ալս խնդիրը վաղուց լուծւած է և որ համայնքները ու քաղաքները հնչտութիւններ ունին պարտքեր անելու հանրօգուտ գործերի համար։

Նւրուպան ներկայացնում է բազմաթիւ խրատական և լուսադրող օրինակներ։

Բեկդի ալում գոլութիւն ունի Cr dit Communal (Համայնական վարկի ընկերութիւն) 1860 թ. հաստատւած, Հիմնելուց նա վճարում էր իւր պարտքերին—5%, ներկայումս ունի միայն 3% օբլիգացիաներ, 1891 թ. հաշիւներից երևում է որ ընկերութիւնը իւր հաստատուելու օրից փոխատութիւն է տւել 1.478 բելգիական ¹⁾ համայնքներին 142.457.300 Ֆրանկ, փոխատութիւնների մեծամասնութիւնը (2412-ը՝ 2854 ընդհանուր գումարից) եղել են 1000—50.000 Ֆրանկի, 232 փոխատութիւն ոչ աւել քան հարիւր հազարի և 210 փոխատութիւն հարիւր հազար Ֆրանկից աւել գումարներին։

Ընկերութեան դրամագլուխը է 6.610.400—իսկ պահեստինը 7.304.087 Ֆրանկ, Ընկերութիւնը բաժանւել է իւր օգուտներից համայնքների մէջ իւր գործունէութեան ժամանակամիջոցում 6.818.762 Ֆրանկ իբր գիւլիգնտ ²⁾։

Յրանսիական Cr dit foncier հաստատութիւնը իւր գոլութեան ընթացքի 30 տարում (1860—1890) ի վաճառ է հանել 3.011.845.700

¹⁾ Ամբողջ բելգիական համայնքների թիւը է 2600։

²⁾ Դիւլիգնտ—չափ, օգուտ։

³⁾ Kommunales Finanzwesen խղատը Sch nbergs Handbuch'ի մէջ։

Ֆրանկի օրվագահիւաներ։ Սրա երրորդ մասը—այն է աւելի քան մի միլիարդ Ֆրանկը փոխ է տրւած դեպարտամենտներին, համալնքներին և սինդիկատներին առանց գրաւականի։

Վերջերս ալս հաստատութեան հետ, Ֆրանսիայում, սկսել են մրցել ապահովագրութեան ընկերութիւնները և փոխ տալիս համալնքներին $4,25\%$ և նոյն իսկ 4% ։

Պ. Ռալտցենշտայն¹⁾ վրձակագրական աղիւսակներից երևում է որ 1886 թ. Ֆրանսիական բոլոր քաղաքային և գիւղական համալնքների պարտքը հասնում էր 3.020.000.000 Ֆրանկի որից միմիայն Պարիզի մասը կազմում է 1.777.914.586 Ֆրանկ։

Ի տալական 4925 համալնքներ պարտք ունէին առ չունւար 1886 թ. 883.138.464 Ֆրանկ։

Գերմանական համալնքների պարտքը հասնում էր առ 1890 թ. չունւարը՝ 177.000.000 մարկի։ Բացի այդ նոյն նպատակի են ծառայում 17 դերմանական ակցիոներական բանկեր։

Աւստրիական միմիայն Bodenkreditanstalt-ը փոխատուութիւններ է տւել առ 91 թիւը 71.592.310 գուլդեն։

Անգլիական—1886 թիւն արձանագրւած էին 28.401 համալնքներ 28 միլիոն ընակիրչներով։ Սոքա ունէին մուտք 56 միլ. ֆունտ ստերլինգ, եւթ մօտ 54 միլ.։ Այդ համալնքների ընդհանուր պարտքն էր 1886 թիւն մօտ 182 միլ. ֆունտ ստերլինգ։ Վերոլիշեալ թիւերից լոնդոն քաղաքին վերաբերում են տարեկան եկամուտ 10 միլիոն ֆունտ և պարտք 38 միլ. ֆունտ։ Անգլիական բոլոր համալնքների պարտքը՝ 182 միլ. ֆունտը բաժանւում է ալսպէս. պարտք էր արւած ջրանցքների համար մօտ 32 միլ. ֆունտ, նաւահանդիսների—մօտ 29 միլ. ֆ., ճանապարհների հաղորդակցութեան բարելաւութեան համար մօտ 28 $\frac{1}{2}$ միլ. ֆ., ВОДОСТОК-ների համար մօտ 17 $\frac{1}{2}$ միլ. ֆ., դպրոցների համար մօտ 16 միլ. ֆ., դաղալին լուսաւորութեան համար մօտ 14 $\frac{1}{2}$ միլ.։

Ամերիկական նահանգները 1880 թիւն պարտ էին 234 միլ. դոլլար, դքսութիւնները 123 միլ. դոլլար, քաղաքները 700 միլ. դոլլար,—ընդամենը մօտ 2 միլիարդ ռուբլի։ Այդ գումարումն են վաշինգտոն քաղաքի պարտքը 25 միլ. դոլ., Նիու-Խորկինը 91 միլ., Չիկագո'ինը 12 $\frac{1}{2}$, Ֆիլադելֆիա'ինը 57 միլ. դոլլար։

Դեննք ալստեղ մի աղիւսակ¹⁾, որից կերեալ թէ 1886 թիւն ինչքան պարտքեր ունէին եւրոպական մի քանի քաղաքները և թէ ինչ է ընկնում ամեն մի ընակչին.

¹⁾ I. Körösi կազմածը։

	Բնակիչների թիվը.	Պարտի գումարը.	Ընկալված է Գ Բնակիչ.
Պարիզ	2.237.213	1.768.653.400	Փրանկ 768, ₆₅
Բերլին	1.349.063	217.730.546	» 161, ₂₈
Վիեննա	759.066	136.870.704	» 180, ₂₁
Միլան	361.212	79.585.696	» 220, ₂₃
Կոպենհագեն	289.000	41.880.037	» 144, ₉₁
Ֆրանկֆուրտ	156.000	53.813.656	» 344, ₉₆
Մաշն գետի վրա			
Վենետիկ	147.347	8.186.926	» 55, ₅₆
Բրիտանիա	134.036	16.614.341	» 123, ₆₅

Առանց երկարաբանելու նկատենք, որ եղած փոխառությունները $2\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ առ հարիւրով են եղած, ուրեմն միջին թւով 3 — $3\frac{1}{2}\%$ ։

Գալով Ռուսաստանի քաղաքներին՝ մենք տեսնում ենք, որ բոլոր 805 քաղաքների եկամուտը 1889 թ. եղել է մօտ 58.693.038 ռուբլի, իսկ եւթը—57.677.464 ռուբլի։

Ռուսաստանի հինգ քաղաքների (Պետերբուրգ, Մոսկւա, Օդեսա, Վարչաւա և Բիդա) ընդհանուր եկամուտը (25.745,000 ռ.) հաւասար է բոլոր քաղաքների զումարի 0,44%։

Բոլոր քաղաքների դրամագումարը առ 1889 թ.—34.006.636 ռ., իսկ պարտքի գումարը էր 34.605.608 ռուբլի։

Դենք աչտեղ մի փոքրիկ աղիւսակ, որից երևում են Ռուսաստանի զլխաւոր քաղաքների թէ տարեկան եկամուտը, և թէ պարտքը առ 1889 թիւը։

	Եկամուտը	Պարտի գումարը
Ս. Պետերբուրգ	8.102.301 ռ.	2.789.922 ռ.
Մոսկւա	7.625.975 »	5.877.805 »
Օդեսա	3.744.669 »	4.727.466 »
Վարչաւա	3.573.912 »	6.364.498 »
Բիդա	2.791.014 »	1.074.932 »
Կիև	1.558.171 »	671.004 »
Վորոնեժ	309.387 »	1.010.092 »

Անցնելով ալժմ համայնքներին՝ պիտի նկատած, որ հողերի ծանրութիւնը Ռուսաստանում դրած է զեմտւածների վրա, քանի որ ժողովրդական առողջապահութեան հողը ալս վերջիններեալ է լանձնւած։ Նւ իրաւ, ալզպէս էլ վկայում են թւերը, 1881 թ. համայնքների ընդհանուր ծախքի 32.185.691 ռ. գումարից մեծագոյն մասը ընկնում էր վարչական ծախքի (административные расходы) բաժնին, ալն է 22.517.329 ռ. ի վարձատրութիւն գիւղական կառավարութեան և միմիայն բարեկաւութեան վրա (содержание сельского управления и расходы по благоустрой-

ТВУ)—9.668.362 ու., մնացորդ գումարը հասնում էր դաշտեր չորացնելու, հովիտներ վարձատրելու և այլ տնտեսական ծախքերին: Ժողովրդական առողջապահության վրա ծախսած է 46 նահանգներում միմիայն 989.503 ու., որի գրեթէ կէսը՝ 392.242 ու. ծախսել են 12 նահանգներ, ուր չեն մտցրւած զեմատւո՞ն երբ:

Գիւղական համայնքների ժողովրդական կրթութեան վրա արած ծախքերը=9,7⁰/₀, իսկ զեմատւոններինը=90,3⁰/₀:

34 նահանգներ զեմատւոնների եկամուտը 1885 թւին հասնում էր 43 միլ. ռուբլու, որի 21⁰/₀ (մօտ 9 միլ. ու.) կազմում էին նահանգական տուրքեր և մնացեալ 79⁰/₀ (մօտ 34 միլ. ու.) գաւառական տուրքեր: Ահա այդ աղիւսակը:

Հողերից հարկ	(сбо́ръъ)	28.164.543 ու.
Քաղաքային անշարժ կաւքերից	»	2.334.570 »
Գաւառական բնակած տներից	»	444.275 »
Գործարաններից և առևտրական հիմն.	»	3.417.975 »
Այլ կաւքերից	»	330.373 »
Առևտրական վկալաթղթերից	»	3.584.391 »
Այլ եկամուտներ (մաքսեր, տուգանքներ, անշարժ կաւքերից, դրամագլխներից և այլն)	»	2.215.962 »
Մնացորդներ (остатки и зачеты)	»	2.Բ87.280 »
Հասույթների գումարը. . . .		43.179.733 ու.

Եթէ աւելացնենք այս գումարի վրա 14 նահանգների (область войска д. несаго, Լիֆլանդիան և Էստլանդիան)

հասույթները, որոնք միասին առած կազմում են. . . . =6.988.662 ու.

Նաև Անդրկովկասի և Սիբիրի հասույթները. . . . =3.670.514 »

Կը ստանանք մի գումար, որ հաւասար կը լինի. . . . 53.838.909 ու.

Այս աղիւսակի կից դնենք 1885 թւի ծախքի աղիւսակը, որից կը տեսնուի թէ ինչ բանի համար ինչքան է ծախսուում:

Տեղական քաղաքային վարչութեան	վրա	1.496.986 ու.
Գիւղացիական հաստատութիւնների	»	1.380.591 »
Դատատառական	»	4.654.135 »
Զեմատուօի վարչութեան	»	4.125.168 »
Подводная повинность ¹⁾	»	4.618.051 »
Дорожная ²⁾	»	2.771.860 »

¹⁾ Տէրունական և այլ գործերի համար ձիերով, սաւլերով և այլն ծառայելու պարտաւորութիւնը:

²⁾ Ճանապարհներ շինելու պարտաւորութիւնը:

Постояная	1)	162.510	»
Ժողովրդական առողջապահութեան և խնամատարութեան	{	11.478.992	»
Ժողովրդական լուսաւորութեան	»	6.831.929	»
Զանազան	»	4.448.079	»
Զը նախատեսուած	»	988.951	»
գումար		43.248.089	ռ.

Այսպիսով ղեմնութեանը տարեկան ծախսում են մօտ 18 միլ. ռ. ժողովրդական առողջապահութեան և ժողովրդական լուսաւորութեան վրա, Վերին աստիճանի հետաքրքրական է նաև թէ ինչ գումարներից է կազմւած 34 նահանգներում ղեմնութեանը դրամագլուխը: Սոցա գումարը առ 1887 թ. համարում էր 73.186.045 ռ., կազմւած հետևեալ մասերից:

Նահանգական շտեմարանական դրամագլուխը	14.015.050	ռ.
Գաւառական	1.610.464	»
Դիւղական համալնքների և մեշան. դասակարգի 2)	9.558.075	»
Բարեգործ. հաստատութիւնների դրամագլուխը	9.340.439	»
Ժողովրդական լուսաւորութեան	2.053.498	»
Ապահովագրութեան	20.100.221	»
Պահեստի՝ չը նախատեսուած պիտուքների դրամ.	6.678.136	»

Այստեղ մենք կանգ ենք առնում, եթէ ընթերցողը ինքը համեմատութիւններ անելու լինի՝ ինքը կը նկատի ալն մեծ տարբերութիւրը, որ կալ եւրոպական համալնքների և քաղաքների ելնմուտքի մէջ՝ համեմատութեամբ Ռուսաստանին վերաբերեալ թւերին: Եւրոպայում օրէնքը զուգընթաց է եղել կեանքի հետ և հետաւորութիւններ է տուել էժանադին վարկի օգնութեամբ բարեւաւ քաղաքների և համալնքների դրութիւնը: Պարոն Հերցենշտայնը, որի գեղեցիկ լօղւածը 3) նիւիէ է տուել մեր ալս տողերին, առաջարկել է Մոսկւայի Հոդալին բանկի ներկալ փետր. 2-ի ակցիոնիւնների ընդհանուր ժողովին՝ տալ երկար և կարճ ժամանակամիջոցներով փոխատուութիւններ ղեմնութեաններին, քաղաքների, համալնքներին և հասարական հաստատութիւններին—մի չափով սակաւն, որը չը գերազանցէր սոցա ելումուտքի (бюджетъ) 50/100: Պարոնի առաջարկութիւնը ընդունել է նաև Խարկովի Հոդալին բանկը:

1) Զինւորներին ընդունելու պարտաւորութիւնը:

2) Сословно мѣщанскій.

3) „Русская Мысль“ 1892 թ. Կունիա, Կուլիա՝ „Кредитъ для земствъ и городовъ“:

Ընթերցողները անշուշտ գիտեն նշանաւոր ռուս գրող Գլէբ Ուսպեն-սկու հոգեկան տկարութեան մասին: «Մուրճ»-ը ծանօթացրել է արդէն իւր ընթերցողներին այս հեղինակի Հոգիի իշխանութեան մասին ունեցած կարծիքների հետ: Այդ տաղանդաւոր գրողին աւելի ևս լուսաբանելու համար—առաջ ենք բերում նրա գրած քննարկ—որոնք պարզում են հեղինակի հալեացքները ռուս մոսթիկի վրա և ռուս ինտելլիգենցիայի պարտականութիւնների վրա:

—«Ի՞նչ բանի համար է աճում ահա այս կաղնին: Նրան ի՞նչ օգուտ հարկւր տարի ծծել հողի հիւթերը: Ի՞նչ շահ ունի նա ամեն տարի ծածկւել տերմներով, լետով նրանց կորցնել, ու վերջի վերջով խողակաղնով կերակրել խոզերին: Բոլոր օգուտը և շահը այդ կաղնու կեանքի իսկապէս նրանումն է կախնում, որ նա պարզ ի պարզով աճում է, պարզօրէն կանաչում է, հէնց աչնպէս, ինքը չը գիտէ ինչու: Նոյնն է և հողագործ-գիւղացու կեանքը. դարեւոր աշխատանք—ահա կեանքը և կեանքի շահը, իսկ արդիւնք՝ դրօս:

Գիւղացու կեանքը արպէս որոշելուց լետով Ուսպենսկին անում է հետեւեալ համեմատութիւնը. «Ինտելլիգենտ պաշտօնեակի կեանքը սակալն աւնքան էլ հնչտ չէ. դուք աշխատում էք մինխտրութեան գրասենեակներում կեանքի միջոցներ ձեռք բերելու համար, դուք կատարում էք ձեզ համար մի ապարդիւն գործ... Դուք ալդ անում էք կեանքի միջոցների համար, իսկ ձեր մասնաւոր անձի համար ալդ ամենը բոլորովին անհարկաւոր բաներ են: Ձեզ համար կեանքը ալլ բան է. Սառա Բեռնար¹⁾, Չեմբրիխ²⁾, լարդանքներ, պոլիտիկա, ալսինքն մի բոլորովին ուրիշ բան, քան ձեր աշխատանքը: Ձեր երեխալոց, օրինակի համար, պիտի կրթէք (չը փչացնելու համար) ձեր ծառայութեան և հասարակական շահերի ծանօթութիւնից հեռու: Դուք աշխատում էք՝ լուսալով մի ինչ որ է արդիւնքի: Մի խօսքով՝ ձեր կեանքը բաժանւել է լուսերի, որոնց մէջ չկալ կապակցութիւն: Դեպարտամենտում դուք ալլ էք, քան տանը կամ Թատրօնում, իսկ գիւղացի հողագործը ամեն տեղ մին է, նա աշխատում է և ապրում է ալդ իսկ աշխատանքի ինտերեսներով և ալդ իսկ ինտերեսների շրջանում ինքն իրան, առանց վարժապետի կրթում է և նրա երեխան: Ձեր կեանքի արդիւնքը, ենթագրենք բանկալին մի հաստ տետրակ է. իսկ հողագործի բանկալին տետրակը իւր իսկ հետն է—իւր ուրախութիւնների մէջ՝ եթէ որ պարզ է երկինքը (ВЕРХО), եթէ որ դարինները լաւ

¹⁾ Ֆրանսիական դրամատիկական նշանաւոր դերասանուհի:

²⁾ Նշանաւոր երգչուհի:

են րուսներու Ձեզ գրասենեակէ հարկաւոր ձեզ համար, հիւրանոց—հասարակութեան համար, դասատուն—երեսաւոց համար, Եւ ամեն տեղ ալ կերպ է մտածում և խօսում և գործում,—մովիկ հողագործին հարկաւոր է մի խրճիթ, որովհետեւ ամենքը ապրում են մի բանով—հողով, ամենքի աշխատանքը մի է—հողագործականը, ամենքը խօսում և գործում են մի բան—ալն ինչ որ կը հրամալի անել մալր հողը»:

Այս խորհրդածութիւնները Ուսպենսկին լուսաբանում է հետեւեալ տողերում. «Ես խօսում էի անցեալները մի ծեր ծերուկի հետ, որը մեծացրել ու գործի է դրել իւր որդիներանց, թաղել իւր կ'նոջը ու հողը լանձնել (գիւղական) հասարակութեանը և որովհետեւ գործելու ալ ևս ուժ չուներ՝ դնացել էր շրջելու սրբատեղերը, Եւ ինչ էր վիշում, մտաբերում ալդ՝ մի ոտով գերեզմանում գտնուող ծերուկը 1812 թ. պատերազմի, կամ մի ալ նշանաւոր անցքի փոխարէն. —հողը և իւր ինքնուրու մէրա (չափ) ցանած ցորենը...»

Ամուսնայ վերջն էր և Ուսպենսկին ու նրա խօսակիցը գիւղի փողոցումն էին նստած՝ երբ որ լսեց զեղջիկունների ուրախ երգեցողութիւնը «Տեսնում ես բերրը ինչպէս են ճգում—հացը լաւ է եկել Աստուծոյ ողորմութիւնով»:

Իսկ երբ աւելի ղիւ ձայներ լսեցին—ծերուկը աւելացրեց. «երեկ կարտոֆիլն էլ Աստած լաւ է տնել»¹⁾:

Խօսելով ինտելլիգենցիայի մասին և չը գտնելով գիւղում աղնալիտի մի գործիչ, որը «իւր շարերը կեղտոտէր ուրիշի զփրագողութեան համար» Ուսպենսկին ասում է. «Մովիկը, որը սպանումէր իւր կ'նոջը, որովհետեւ (ասա) խանդաւորում է նրա արտնին տնտեսութեանը, որ սա թող էր, աշխատաւոր չէր, ծով էր և թերեւ չար էր—իրաւունք ունէր անտառալին մի տրամաբանութեան համաձայն և հետեւապէս իրան մեղաւոր էլ չէր դրում (սպանութեան գործում)»։ Բայց թէ ինչով է մեղաւոր սպանւածը որ ինքը թող է, հիւանդ է, բարոյապէս զփրագող է և ալն Ահա այս մէկ ոչ կենդանաբանական, ոչ անտառալին, ալ աստուածալին ճշմարտութիւնն էր մտցնում ժողովրդի միջնապարը ժողովրդական ինտելլիգենցիան, նա ոտքի էր կանգնեցնում թողին... նա միշտ օգնում էր և գործով ալս կենդանաբանական ճշմարտութեան չափից դուրս բուռն հոսանքի առաջ, նա թող չէր տալիս նրա ընդարձակ տարածման և արգելքներ էր դնուր նրա առաջ... Եւ Ուսպենսկին ալ ինտելլիգենցիայի տիպարը տեսնում է ժողովրդական Божий угодникъ-ի մէջ—տիպար, որը «իրաւ է հրաժարում է աշխարհալին հոգսերից, բայց ապրում է աշխարհքի համար, և ոչ թէ թաղ-

¹⁾ Երես 609—610, հատոր II.

ւում անտառներն խորքերում ու մի սիւն բարձրանում ու վրան երեսուն տարիներ նստած մնում¹⁾։

Մի ուրիշ տեղ ²⁾ խօսելով ժամանակակից ինտելիգենցիայի մասին, Ուսպենսկին ասում է «Չգիտեմ արդեօք ինտելիգենտ մարդը (ալսինքն ինտելիգենտ նպատակների մարդը և ոչ թէ ինտելիգենտ պաշտօններում վարձով ծառայող մէկը) շուտ ձեռք կը բերի գիւղի համար ոչ լոկ հացի մասին հող տանելու իրաւունքը։ Այս նրա պարտականութիւնն է և ուստի ինտելիգենտ մարդը չունի ուրիշ պարտաւորութիւն։ Անկասկած է որ առաջ նա արդ իրաւունքը պիտի ձեռք բերի և իւր անձի համար...»

«Մի ուսու գրող, որի կարծիքին ես համամիտ եմ, ընդդէմ է ինտելիգենտ և կուլտուրական մարդկերանց միջև եղած տարբերութիւնը իբրեւ տարբերութիւն իսկական և կեղծ անդամանդերի մէջ։ Նաև չինժու անդամանդը կարող է հազարներ արժենալ և առ երես ոչինչով պակաս չը լինել իսկականից—բայց թէ միայն առ երես։ Կարելի է տէր լինել ինտելիգենտ մարդու բոլոր գեղեցիկ չատկութիւններին և միևնույն ժամանակ չափ զուրկ լինել արդ անկեղծ չատկութիւնների պահանջքից, ալսինքն կարելի է ունենալ կոպիտ վարքի սիրտ, որը իրան որսալ է տալիս (հեթարկում է) ամեն մի անճշմարտութեան և միևնույն ժամանակ կուլտուրական սովորութիւնների, կուլտուրական վարժութիւնների ազդեցութեան տակ—երեւել լաջն ու անկեղծ սրտի տէր մարդ։ Ինտելիգենտ մարդը, ընդհակառակը սրտի անկեղծութեան ստրուկն է, մի մարդ որի մէջ ձգտում մի ստեղծ անգամ չի լինիլ մեղմացնել, հանգամանքներին չարմարացնել, կամ ալտէս ասած խելքի բերել իւր անկեղծութիւնը և արդ պատճառով ալս ու ալս զաղափարով չափշտակած, նա չի կարող ետ կանգնել առանց վախճանի հասցնելու արդ զաղափարի հետեւողական (последователен) մշակութիւնը, թէկուզ արդ վախճանը լինի մահ կամ մի ահագին անձնական դժբաղդութիւն և ակնո ³⁾։

Եւ նշանաւոր ուսու գրողի ներկայ անմխիթար դրութիւնը թերևս արդիւնք լինի իւր անկեղծ ինտելիգենտ զգացումների և մտածմունքների, որոնց նա կամեցել է մնալ հաւատարիմ և հետեւողական նաև կեանքի մէջ։

* *

Ռուս լեզուով նոր լոյս տեսած գրքերից արձանագրենք՝

1) Բարոյականութեան առաջադիմութիւնը, Թարգմանութիւն Լետուս-նօ'ից (L'évolution de la morale), Գինը 2 ուրբելի։ Ապագայ էթիկայի

¹⁾ էջ 613, հատոր II.

²⁾ էջ 727, " II.

³⁾ Հատոր II. էջ 1058, ծանօթութեան մէջ.

նպատակը, ասում է հեղինակը, պիտի լինի բացառապէս կանոնների բահաձևելը (ФОРМУЛИРОВА) և ալեպիսի հակումների ստեղծելը, որոնք համապատասխան լինին հասարակական և անհատական երջանկութեան քանակութեան գումարին, ալսինքն ձգտում՝ մարդու զարգնել ֆիզիկապէս աւելի ուժեղ, բարդապէս աւելի կատարեալ և մտաւորապէս աւելի զարգացած: Եղալ ժամանակ երբ անհատական ու ընտանեկան եաստիրութիւնը տեղ կտալ հոգատարութեան՝ հասարակութեան մասին, երբ միևնույն ժամանակ ամեն ոք կապրի լի անվտուկ կեանքով, ազատ զարգանալով բնութեամբ որոշած սահմաններում:

2) Պարսկական նամակներ (Lettres persanes) թարգ. Մոնտեսկիոյ՝ ից: Դինը 2 ա. 50 կ.: Մօտ 200 տարի սրանից առաջ թեթեւ ոճով գրած թունալի ալս ծաղրը չի կորցրել նաև այժմ իւր հետաքրքրութիւնը:

Նշանաւոր մտածողի մտքերից առաջ բերինք մի քանիսը:

— Իբնէ և արդեօք որ կանալք ստորադրած են տգամարդկանց բնութեան օրէնքների համեմատ:

— Ոչ, բնութիւնը երբէք չի սահմանել ալեպիսի օրէնք. մեր բռնակալութիւնը կանանց վրա—լոկ բռնութիւն է:

— Ո՞ր կառավարութիւնն է ամենախելացին:

— Եթէ մի պետութեան մէջ մեզմ կառավարութեան շնորհիւ բնակիչները նոյնքան հանգիստ են, որքան որ մի ուրիշ երկրում, ուր կառավարութիւնը խտտապահանջ է, առաջինը նախադասելի է:

— Աչն երկիրներում, ուր պատիժները միջնակարգ են—սրանցից աւելի չեն վախենում քան ուր որ նոքա աւելի ահալի և աւելի սարսափելի են:

3) Երևելի մարդկանց կենսադրութիւնները. Հրատարակութիւն Յ. Պաւլենկովի: Նոր լոյս են ընծաւած՝ Սպեոանսկու, Վատկովի, Ջիորգանօ Բրուճօ'ի, Միլլի, Դևագատոնի, Բոմարշէ'ի, Բերանժէ'ի և Մէլերբերի կենսադրութիւնները:

4) Պատմութիւն ժամանակակից գրականութեան Սպանիաում Հիւրբարի, գիշն է 2 ուղբի:

5) Ժողովածու Ռուսաստանի օտար պետութիւնների հետ կապած զաշնադրութեանց և պալմանադրութեանց — պրոֆ. Մարտենսի, հատոր IX 1710—1801 թիւը:

6) Մառարուծութեան մասին. կաղմնց Պետրոսեան ակադեմիալի պրոֆ. Տուրսկին, գիշր 5 կողէկ:

7) Հեղինակի իրաւունքը—Գ. Շերշենեւիչ: Գրքի հեղինակը մէջ է բերել թէ բազմաթիւ ուռս գրողների կարծիքները և թէ մօտ 50 օտար գրողներինը ալս խնդրի առիթով թէ սոհասարակ հեղինակի իրաւունքը պիտի լինի՝ մշտնջենաւոր, ժամանակ-սւոր, թէ կապած հեղինակի կեանքի հետ:

Պ. Շերշենեւիչի կարծիքով հեղինակի իրաւունքը ունի գոլքի իրաւունքի բնաւորութիւն, իսկ ժամանակամիջոցի համար հեղինակի մահանից լետու 50 տարին շատ ու շատ բաւական է համարում:

8) Մի տարի Ամերիկաում. Կին — բժշկի լիչոդութիւններից. Ա. Ն. Պանսկաւա: